

Instytut Archeologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
jacek.gackowski@umk.pl

Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
wch@umk.pl

Instytut Archeologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
malak.@umk.pl

Jacek Gackowski, Waldemar Chorążyczewski, Magdalena Malak

KONFERENCJA NAUKOWA „W 100-LECIE INSTYTUTU
BAŁTYCKIEGO W TORUNIU”,
TORUŃ, 10 GRUDNIA 2025 ROKU

W dniu 10 grudnia 2025 roku w gmachu Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu odbyła się konferencja naukowa poświęcona upamiętnieniu 100-lecia powołania do życia Instytutu Bałtyckiego (dalej: IB). W grodzie Kopernika istniał on do wybuchu wojny¹, a po jej zakończeniu został reaktywowany na Wybrzeżu, najpierw w Gdyni, następnie w Gdańsku. Zaproszeni referenci zaprezentowali dorobek naukowy IB, powstały w toruńskim okresie jego istnienia, dotyczący archeologii (Jacek Gackowski), muzealnictwa (Iwona Markowska, Anna Kroplewska-Gajewska), etnologii (Rafał Kleśta-Nawrocki), geografii (Halina Pomianowska) i gospodarki morskiej (Bartosz Poświata). Jako że IB odgrywał ważną rolę w naukowym dokumentowaniu i popularyzowaniu wiedzy o polskości ziem Pomorza, jeden z referatów był poświęcony stratom osobowym kadry IB w okresie niemieckiej okupacji (Sylwia Grochowina). Przybliżono też okoliczności powstania Instytutu (Przemysław Olstowski) oraz sylwetkę jego najbardziej zasłużonego Dyrektora w okresie międzywojennym dr. Józefa Borowika (Tomasz Krzemiński). W obradach uczestniczyli także pracownicy Uniwersytetu Gdańskiego, którzy omówili aktywność pracowników Instytutu w okresie ostatniej wojny oraz po jej zakończeniu, kiedy

¹ Już jednak w 1937 roku główną siedzibę przeniesiono do Gdyni, gdzie dotąd funkcjonował wyłącznie oddział IB.

w kolejnych dekadach podjęto trud reaktywowania IB na Wybrzeżu. Ważną częścią grudniowego spotkania była okolicznościowa wystawa wydawnictw Instytutu, zgromadzonych w zbiorach toruńskiej Książnicy. Wspomniana konferencja rozpoczyna cykl wydarzeń upamiętniających aktywność badawczą IB. Na przyszły rok zaplanowano kilka dalszych wydarzeń – ukaże się publikacja pokonferencyjna, wydana przez Towarzystwo Naukowe w Toruniu (dalej: TNT), i nastąpi odsłonięcie tablicy pamiątkowej na fasadzie budynku przy ul. Żeglarskiej 1, gdzie mieściła się międzywojenna siedziba Dyrekcji Instytutu. W przestrzeni toruńskiej starówki pojawi się także wystawa posterowa przybliżająca aktywność badawczą IB w toruńskim okresie jego istnienia.

IB był najważniejszą jednostką naukowo-badawczą istniejącą w naszym mieście w okresie międzywojennym, mającą ogólnopolskie znaczenie, w tamtym czasie dobrze też znaną w Europie. 31 sierpnia 1925 roku w Dworze Artusa zebrała się grupa inicjatywna, w której aktywnym uczestnikiem był dr Otton Steinborn, toruński lekarz i działacz społeczno-polityczny, pierwszy komisaryczny prezydent Torunia. Rejestracja sądowa IB jako stowarzyszenia nastąpiła 27 lutego 1926 roku w Sądzie Powiatowym w Toruniu. Pierwsze zebranie Zarządu odbyło się 8 marca 1926 roku w wynajętym mieszkaniu przy ul. Franciszkańskiej w Toruniu. W ramach IB funkcjonowało kilka komisji naukowych, w których aktywnie działali różni badacze, nierzadko łączący pracę w IB z zatrudnieniem w innych instytucjach, np. uniwersyteckich czy lokalnych toruńskich (m.in. w ówczesnym Muzeum Miejskim i TNT). Byli to m.in. archeolodzy dr Tadeusz Waga i mgr Jacek Deleka oraz historyk Pomorza Zachodniego ks. Alfons Mańkowski, ówczesny prezes TNT, a od 1930 roku wiceprezes Zarządu IB. W zakresie badań kulturoznawczych dużą aktywnością wykazywali się także inni badacze dziejów Pomorza, m.in. ks. dr Władysław Łęga czy etnografka dr Bożena Stelmachowska, późniejsza profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. W 1936 roku kierownikiem Komisji Archeologicznej IB został, po uzyskaniu habilitacji, prof. Roman Jakimowicz, twórca toruńskiej archeologii akademickiej, po zakończeniu wojny pierwszy kierownik Zakładu Prehistorii UMK i późniejszej Katedry Archeologii UMK, poprzedniczki obecnego Instytutu Archeologii. Z kolei w gronie historyków związanych z IB był też znany profesor toruńskiej uczelni Karol Górski, w okresie międzywojennym zatrudniony na Uniwersytecie Poznańskim, jednak swoje pierwsze prace o dziejach zakonu krzyżackiego – co warto tu podkreślić – publikował w wydawnictwach IB. Dodajmy, że środowisko IB aktywnie włączyło się w organizację nowoczesnego muzeum historii Torunia i Pomorza, czym zajmowała się Komisja Zbiorów Pomorskich. W latach 30. minionego wieku w Toruniu,

dzięki tak szacownym instytucjom jak IB czy TNT, uformowało się dojrzałe środowisko, którego ogromny dorobek badawczo-publikacyjny i konferencyjny stał się niejako naturalnym merytorycznym i osobowym wkładem w powstanie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Inicjatywa upamiętnienia 100-lecia IB w Toruniu spotkała się z życzliwym przyjęciem ze strony władz miejskich w osobach Prezydenta Miasta Torunia Pawła Gulewskiego i Przewodniczącego Rady Miasta Łukasza Walkusza² oraz Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego Piotra Całbeckiego. Zaproszenie do uczestnictwa w wydarzeniu przyjęli wyżej wymienieni oraz władze Towarzystwa Miłośników Torunia w osobach jego Prezesa prof. dr. hab. Krzysztofa Mikulskiego i jego zastępcy dr. Michała Targowskiego, a także Prezes TNT prof. dr. hab. Andrzej Radziwiński. Obrady zaszczyliły swoją obecnością władze rektorskie naszego Uniwersytetu reprezentowane przez Panią Prorektorkę ds. promocji i współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym dr. hab. Joannę Kucharzewską, Dziekan Wydziału Nauk Historycznych prof. dr. hab. Waldemar Rozynekowski, jak również Dyrektorzy Instytutów: Archeologii – prof. dr. hab. Wojciech Chudziak oraz Historii i Archiwistyki – wspomniany już wyżej prof. dr. hab. K. Mikulski (ryc. 1–5). W wydarzeniu brały udział Panie: Dyrektor Muzeum Okręgowego w Toruniu Aleksandra Mierzejewska, Dyrektor Archiwum Państwowego w Toruniu Beata Herdzin, a także gospodarz miejsca, Dyrektor Książnicy Kopernikańskiej Danetta Ryszkowska-Mirowska. W sali obrad zgromadziło się kilkadziesiąt osób, w tym studenci i pracownicy naszego Uniwersytetu, przewodnicy turystyczni i mieszkańcy Torunia oraz dziennikarze lokalnych mediów.

Podczas obrad 22. Sesji Rady Miasta Torunia w dniu 18 grudnia 2025 roku jednogłośnie przyjęto stanowisko w sprawie upamiętnienia 100. rocznicy powołania Instytutu Bałtyckiego w Toruniu (Druk RD Nr 467). Związane z tym wydarzeniem okolicznościowe wystąpienie na forum Rady wygłosił Jacek Gackowski, Przewodniczący Komitetu Organizacyjnego 100-lecia Instytutu Bałtyckiego w Toruniu³, a Przewodniczący Rady Miasta Łukasz Walkusz przekazał na jego ręce oprawiony wydruk wspomnianego postanowienia.

² W części inauguracyjnej obrady Prezydent Miasta P. Gulewski i Przewodniczący RM Ł. Walkusz przekazali na ręce organizatorów wydarzenia listy gratulacyjne w podziękowaniu za trud przygotowania Jubileuszu 100-lecia powołania IB w Toruniu.

³ W skład Komitetu Organizacyjnego obchodów 100-lecia Instytutu Bałtyckiego w Toruniu wchodzi: dr. hab. Jacek Gackowski, prof. UMK (Przewodniczący), oraz członkowie: prof. dr. hab. Waldemar Chorążyczewski, dr. Michał Targowski i mgr Magdalena Malak.

Ryc. 1. Konferencja z okazji Jubileuszu 100-lecia Instytutu Bałtyckiego w Toruniu. Chwilę przed rozpoczęciem obrad. Od prawej: prof. dr hab. Krzysztof Mikulski, prof. dr hab. Wojciech Chudziak, prof. dr hab. Waldemar Chorążyczewski, Przewodniczący Rady Miasta Torunia Łukasz Walkusz, Prorektorka ds. promocji i współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym dr hab. Joanna Kucharzewska, prof. UMK, Dziekan WNH prof. dr hab. Waldemar Rozynekowski, dr hab. Jacek Gackowski, prof. UMK (fot. W. Ochotny)

Fig. 1. Conference commemorating the 100th Anniversary of the Baltic Institute in Toruń. A moment before the session began. From the right, Professor K. Mikulski, PhD, Professor W. Chudziak, PhD, Professor W. Chorążyczewski, PhD, President of Toruń City Council Ł. Walkusz, Vice-Dean for Promotion and cooperation with the social and economic environment J. Kucharzewska, PhD, an NCU Professor, Dean of the Faculty of History Professor W. Rozynekowski, PhD, J. Gackowski, PhD, an NCU Professor (photo by W. Ochotny)

Ryc. 2. Konferencja z okazji Jubileuszu 100-lecia Instytutu Bałtyckiego w Toruniu. Wystąpienie Prezydenta Miasta Torunia Pawła Gulewskiego (fot. W. Ochotny)

Fig. 2. Conference commemorating the 100th Anniversary of the Baltic Institute in Toruń. Speech by Mayor of Toruń P. Gulewski (photo by W. Ochotny)

Ryc. 3. Konferencja z okazji Jubileuszu 100-lecia Instytutu Bałtyckiego w Toruniu. Wystąpienie Przewodniczącego Rady Miasta Łukasza Walkusza (fot. W. Ochotny)

Fig. 3. Conference commemorating the 100th Anniversary of the Baltic Institute in Toruń. Speech by President of the City Council Ł. Walkusz (photo by W. Ochotny)

Ryc. 4. Konferencja z okazji Jubileuszu 100-lecia Instytutu Bałtyckiego w Toruniu. Wręczenie listu gratulacyjnego przez Przewodniczącego Rady Miasta Łukasza Walkusza (fot. W. Ochotny)

Fig. 4. Conference commemorating the 100th Anniversary of the Baltic Institute in Toruń. Awarding of congratulatory letters (photo by W. Ochotny)

Ryc. 5. Konferencja z okazji Jubileuszu 100-lecia Instytutu Bałtyckiego w Toruniu. Wystąpienie Prorektorki ds. promocji i współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym dr hab. Joanny Kucharzewskiej, prof. UMK (fot. W. Ochotny)

Fig. 5. Conference commemorating the 100th Anniversary of the Baltic Institute in Toruń. Speech by Vice-Dean for Promotion and cooperation with the social and economic environment J. Kucharzewska, PhD, an NCU Professor (photo by W. Ochotny)

ACADEMIC CONFERENCE “ON THE 100TH ANNIVERSARY
OF THE BALTIC INSTITUTE IN TORUŃ”, TORUŃ, 10 DECEMBER 2025

On 10 December 2025, the building of the Copernican Library in Toruń housed an academic conference titled “On the 100th Anniversary of the Baltic Institute in Toruń”. The initiative to commemorate the anniversary of the establishment of the mentioned institution taken by employees of the Faculty of History, NCU, was joined by Mayor of Toruń P. Gulewski, President of the City Council Ł. Walkusz, and Marshal of Kuyavian-Pomeranian Voivodeship P. Całbecki. The Baltic Institute has become a permanent element of the scientific oeuvre of Toruń in the interwar period. Members of this renowned institution actively participated in the attempt at establishing a university in Toruń, with many of them co-creating Nicolaus Copernicus University immediately after the war. In Toruń, the Baltic Institute existed until the outbreak of the war (from 1937, it was gradually moved to the newly founded Gdynia), and after it ended, it was reactivated on the Coast – first in Gdynia, then briefly in Bydgoszcz, and then in Gdańsk. The lecturers presented the academic oeuvre of the Baltic Institute from the Toruń period pertaining to museum studies (I. Markowska, A. Kroplewska-Gajewska), archaeology (J. Gackowski), ethnology (R. Kleśta-Nawrocki), geography (H. Pomianowska), and marine economy (B. Poświata). A closer look was offered also on the circumstances under which the Institute has been formed (P. Olstowski) and its most distinguished Director in the interwar period – J. Borowik, PhD (T. Krzemiński). The speakers included individuals from the University of Gdańsk (B. Chrzanowski and J. Nocoń), who provided insights into the history of the Baltic Institute staff in the times of the occupation and in the post-war period of its existence. The session was accompanied by a commemorative exhibition of the Institute’s published papers included in the collection of the Copernican Library in Toruń. In 2026, a post-conference publication will be released. In the space of the Toruń old town and in the front area of the Marshal Office, a poster exhibition will be presented to provide a closer look at the period in which the Baltic Institute has existed. In turn, on the façade of the building at 1 Żeglarska Street, which housed its directorate, a commemorative plate will be unveiled.